

10.17951/j.2019.32.4.117-131

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XXXII, 4

SECTIO J

2019

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Wydział Nauk Społecznych

BEATA JAKIMIUK

ORCID: 0000-0001-5573-7091

beata_jakimiuk@tlen.pl

*Sukcesy zawodowe i profesjonalizm
w doświadczeniach nauczycieli*

Career Success and Professionalism in Teachers' Experiences

STRESZCZENIE

W artykule podjęto problematykę sukcesów zawodowych i profesjonalizmu nauczycieli oraz przedstawiono zagadnienia teoretyczne stanowiące podstawę przeprowadzonych empirycznych badań jakościowych. Ponadto omówiono założenia projektu badawczego, zaprezentowano wyniki i analizę rezultatów badań dotyczących pojęcia i przejawów sukcesów zawodowych i profesjonalizmu w doświadczeniach badanych nauczycieli oraz czynników indywidualnych i zewnętrznych ułatwiających i utrudniających osiągnięcie sukcesu i profesjonalizmu.

Słowa kluczowe: sukces zawodowy; profesjonalizm; nauczyciele; jakość pracy

WPROWADZENIE

Złożoność i wielowymiarowość kontekstu i warunków funkcjonowania zawodowego nauczycieli implikuje wiele badań pomagających zrozumieć i wyjaśnić zagadnienia związane z pracą i zawodem nauczyciela. Codzienne sytuacje szkolne są źródłem wielu indywidualnych doświadczeń nauczyciela w ciągu całego życia zawodowego, wywołujących refleksje i inspiracje, a także kształtujących umiejętność radzenia sobie w zmiennych okolicznościach. Analiza różnych aspektów pracy nauczyciela jest bogatsza, jeśli uwzględniona jest również perspektywa nauczycieli.

Szczególnie interesująca jest problematyka jakości i rezultatów pracy nauczyciela, co wiąże się z jego profesjonalizmem oraz osiąganiem sukcesów

zawodowych. Są to kategorie charakteryzujące pracę każdego nauczyciela, trudno bowiem wyobrazić sobie nauczyciela nieodnoszącego żadnych sukcesów w nauczaniu czy wychowaniu, które z kolei są uwarunkowane ciągle rozwijającym profesjonalizmem. Kolejną przesłanką podjęcia poszukiwań naukowych były wyniki badań satysfakcji z pracy nauczycieli (Jakimiuk, 2017), które wykazały, że najbardziej znaczącymi czynnikami wywołującymi satysfakcję nauczycieli są sukcesy uczniów oraz poczucie własnego profesjonalizmu. Warto więc prowadzić dalsze pogłębione badania, umożliwiające poznanie doświadczeń nauczycieli w tym zakresie oraz znalezienie odpowiedzi na pytania: W jaki sposób nauczyciele postrzegają swój sukces zawodowy? Jakie czynniki ułatwiają, a jakie utrudniają osiągnięcie sukcesu zawodowego? Czym jest profesjonalizm nauczyciela i w jaki sposób się przejawia? Od czego zależy profesjonalizm nauczyciela? Jakie działania nauczyciela świadczą o braku profesjonalizmu?

W artykule podjęto problematykę dotyczącą sukcesu pedagogicznego i jego wymiarów oraz profesjonalizmu nauczycieli. Ponadto zaprezentowano wyniki badań jakościowych przeprowadzonych w grupie nauczycieli.

SUKCES PEDAGOGICZNY I JEGO WYMIARY

Sukces jest określany jako „pomyślny wynik jakiegoś przedsięwzięcia, powodzenie, triumf, osiągnięcie zamierzonych celów, szczególnie takich, które przekraczają dotychczasowe osiągnięcia i dokonania” (Sobol, 2005, s. 973). Jest to zjawisko złożone, można go odnosić do życia zawodowego czy osobistego i analizować w różnych kontekstach i z różnych perspektyw. W niniejszym opracowaniu przedmiotem badań będzie sukces pedagogiczny rozumiany jako sukces uzyskany przez nauczyciela w rezultacie pracy z uczniami. Według Zygmunta Wiatrowskiego (2000 s. 375) sukces zawodowy wiąże się „przede wszystkim z osiąganymi wynikami pracy i z dochodzeniem do mistrzostwa w zawodzie”. W pracy nauczyciela sukces dotyczy więc efektów jego pracy i nieustannego rozwoju zawodowego i osobistego. Krzysztof Markowski (2003) z kolei uważa, że sukces nie zależy od szczęścia, nie jest uwarunkowany genetycznie i nie jest nagrodą. To rezultat szeregu działań, czyli efektywne zrealizowanie celu. Sukcesem nie jest też pomyślny wynik każdego działania (np. nie jest nim zrobienie zakupów). O sukcesie można mówić wtedy, jeśli wymagał dużego wysiłku, pomysłowości, wytrwałości i czasu, a także pokonania różnych przeciwności. Ponadto według Markowskiego sukces jest niepewny, co oznacza, że nigdy nie ma się całkowitej pewności, że założony cel będzie zrealizowany w 100%, ale trzeba być całkowicie przekonanym, że będziemy w stanie go osiągnąć. Sukcesowi towarzyszy poczucie satysfakcji i spełnienia.

Sukcesy zawodowe nauczyciela są powiązane z osiągnięciami uczniów i mogą być rozpatrywane w wymiarze obiektywnym, subiektywnym i obiek-

tywno-subiektywnym. Sukces postrzegany obiektywnie przejawia się w osiągnięciu wysokiego poziomu wyników nauczania i wychowania, nagrodach i odznaczeniach państwowych, awansie zawodowym i uznaniu środowiska. Wymiar subiektywny wiąże się z indywidualną oceną własnych działań nauczyciela, zaspokojeniem potrzeb i ambicji, odczuwaniem satysfakcji oraz akceptacją rodziców i uczniów, natomiast wymiar obiektywno-subiektywny łączy w pewnych wypadkach oba pozostałe wymiary (Żechowska, 1978). Można wysnuć następujący wniosek: „(...) sukces zawodowy nauczyciela wyraża się poprzez wzajemnie powiązany układ subiektywnych i obiektywnych wskaźników zdeterminowanych ukierunkowanym i zorganizowanym działaniem nauczyciela” (Michalak, 2007, s. 38). Subiektywne i obiektywne determinanty tworzą warunki, jakie powinny być spełnione, aby nauczyciel mógł postrzegać siebie jako osobę, która odniosła sukces. Warunki te można określić mianem wartości wyznaczających „kierunek aktywności człowieka przez określenie stanu, który powinien zostać osiągnięty” (Bartkowiak, 2009, s. 109). Stąd wynika, że sukces jest powiązany z realizacją wartości ważnych dla człowieka, które determinują nadawanie znaczeń przez jednostkę poszczególnym osiągnięciom oraz klasyfikowanie ich jako sukcesy.

Sukcesy zawodowe nauczycieli są pewnymi faktami stanowiącymi stan przejściowy, a nie stałą sytuację w życiu zawodowym, dlatego można je określić jako proces charakteryzujący się pewną dynamiką, podlegający zmianom, uzależniony przede wszystkim od aktywności w pracy, przy czym ważne są nie tylko wyniki pracy, lecz także podejmowane zadania i sposoby ich wykonywania. Sukces sprawia, że nauczyciel staje się tym, kim może być, wykorzystując cały swój potencjał, oraz tym, kim chce się stać, wykorzystując własną wolę i chęć działania.

Sukces zawodowy może być rozumiany jako „proces postrzegania i akceptacji własnej aktywności zawodowej” (Kupczyk, 2006, s. 11), czyli jako zadowolenie nie tyle z osiągniętego celu, ile ze wszystkiego, co prowadzi do jego realizacji. Z tego wynika, że same działania zmierzające do określonego celu również mogą przynosić satysfakcję, jeśli są akceptowane i postrzegane jako potrzebne. Nauczyciel w swojej pracy spotyka wiele osób, podejmuje różne czynności, osiąga drobne sukcesy, doświadcza radości, zadowolenia, uczestniczy w miłych wydarzeniach i sytuacjach, co w rezultacie może wywoływać pozytywne odczucia wobec własnej pracy i sprawiać, że droga do osiągnięcia celu będzie równie przyjemna jak uzyskany rezultat.

Sukces pedagogiczny zależy nie tylko od kompetencji, wykształcenia czy pracowitości. Bardzo ważna jest bowiem umiejętność nawiązywania relacji z osobami, które spotyka się w pracy. Badania Izabeli Lebudy (2014) wykazały, że jednym z najbardziej istotnych czynników kształtujących poczucie sukcesu nauczycieli jest współpraca w relacji rodzic – nauczyciel – uczeń. Analizując sukcesy zawodowe nauczyciela, należy również wziąć pod uwagę kontekst, jakim jest

środowisko szkoły z wszelkimi warunkami i zasobami materialnymi (np. warunki lokalowe, wyposażenie szkoły) oraz niematerialnymi (związane m.in. z atmosferą w szkole czy możliwościami uczniów). Różnorodność i złożoność czynników wpływających na sukcesy nauczyciela utrudnia jednoznaczną ocenę jego pracy, która przeważnie wiąże się z oczekiwaniami społecznymi wobec tego zawodu. Ważne jest, żeby nauczyciel był skoncentrowany nie tylko na wymiernych wyznacznikach sukcesu pedagogicznego, takich jak testy, olimpiady czy rankingi, lecz przede wszystkim by pamiętał o oddziaływaniach wychowawczych, które są niewymierne, często odroczone w czasie, a przejawiają się w postawach, wyborach i postępowaniu ucznia.

PROFESJONALIZM NAUCZYCIELA

Typowe skojarzenia dotyczące profesjonalizmu sytuują się w triadzie wiedza – umiejętności – praktyka i wiążą się ze sprawnością, skutecznością, efektywnością, umiejętnością i gotowością do radzenia sobie ze skomplikowanymi zadaniami zawodowymi. Można więc wyodrębnić trzy elementy stanowiące podstawy profesjonalnego rozwoju nauczyciela. Pierwszym z nich są kwalifikacje, czyli uprawnienia do wykonywania zawodu; drugim są rzeczywiste kompetencje nauczyciela (wiedza i umiejętności), nie zawsze potwierdzone certyfikatami czy dokumentami, powiązane z osobowością i charakterem nauczyciela, jego rozwojem zawodowym i osobistym, aktywnością i zaangażowaniem w pracę, doświadczeniem i dążeniem do poprawiania stosowanych metod nauczania i wychowania; trzecim zaś jest wykorzystywanie posiadanych kwalifikacji i kompetencji, aby w jak najlepszy sposób wspierać rozwój i motywację uczniów oraz budować ich poczucie własnej wartości i podmiotowości (Jakimiuk, 2016). Profesjonalizm to umiejętność funkcjonowania i skutecznego działania w sytuacjach nietypowych. Nie jest to jedynie wiedza, jak należy postąpić, lecz również podejmowanie właściwych działań w konkretnych okolicznościach. Oznacza nie tylko wysoki poziom wykonywania zadań zawodowych czy zaangażowania w pracę, ale też przestrzeganie standardów etycznych (Kwiatkowska, 2008; Kaniowski, 2010). Według Iwony Jazukiewicz (2017) profesjonalizm nauczyciela określają wymiary: poznawczy, działaniowy, etyczny i pasji. Wymiar poznawczy dotyczy wiedzy nauczyciela, wymiar działaniowy – jego umiejętności praktycznych, wymiar etyczny – moralnych aspektów pracy, natomiast wymiar pasji współdecyduje o jakości wykonywania zadań zawodowych. Henryka Kwiatkowska (2008, s. 170) wyróżniła dwie kategorie sensów nauczycielskiego profesjonalizmu. Pierwszym z nich jest sens poznawczy, oznaczający, ile wiedzy nauczyciel przekazał, co zostało zrozumiane i utrwalone, czym zainteresował uczniów; drugim jest sens egzystencjalny, określający, czy i na ile nauczyciel przyczynił się do ukształtowania pozytywnego stosunku do siebie, innych i świata, poczucia wartości ucznia, poczucia sensu życia.

Profesjonalny nauczyciel charakteryzuje się dążeniem do mistrzostwa pedagogicznego. Zdaniem Zdzisława Ratajka (2005) można je opisać poprzez cztery składniki. Pierwszym jest etyczność, wyrażana przez prawosć, uczciwość, poszukiwanie prawdy, wierność przyjętym ideom i wartościom. Drugi składnik to wzorczość, określona przez wyrazistą sylwetkę naukową, obywatelską, światopoglądową i moralną, pobudzanie aktywności, upor i wytrwałości poznawczej oraz odpowiedzialności za własne postępowanie. Trzeci to otwartość przejawiana poprzez prospektywność, doskonalenie własne, ustawiczny rozwój, transgresję, samokontrolę i pasję poznawczą. Czwarty składnik mistrzostwa pedagogicznego to odpowiedzialność sprawstwa, wyrażająca się w efektywności, skuteczności w działaniu edukacyjnym, empatii. Profesjonalizm nauczyciela wymaga ciągłego rozwoju zawodowego i osobowego, stawania się coraz lepszym, mądrzejszym i interesującym człowiekiem. Nauczyciel zawsze oddziałuje na uczniów swoim przykładem, mówieniem, działaniem, doświadczeniem, osobowością, autentycznością, musi mieć „sвій własny świat emocji, wiedzy i pragnień dzielenia go z zaproszonymi innymi” (Witkowski, 2018, s. 154). Profesjonalista nie może być przeciętny, powtarzalny, nudny; musi umieć pokazać uczniom nowe perspektywy myślenia i działania.

Profesjonalizm jest czymś, co nieustannie się kształtuje, co „jest zawsze przed nami, a więc każde samozadowolenie trzeba uznać za przedwczesne” (Witkowski, 2018, s. 135). Wymaga ciągłych starań, pokonywania trudności, podejmowania wysiłku, dokonywania refleksji, poddawania swoich działań ciągłej ewaluacji. Rozwija się na gruncie wiedzy i umiejętności, rozumienia i interpretacji zdarzeń, refleksji i analizy własnego działania. Profesjonalizm nauczycielski „nie może wpadać w rutynę, w powtarzalność niszczącą przestrzeń innowacji, naruszającą wymóg żywego przejawiania gotowości do działania i życia w samym działaniu, aby jego efekt nie jawił się odbiorcy jako martwy, jałowy, nudny, zniechęcający” (Witkowski, 2018, s. 135). Profesjonalizm to coś więcej niż bycie specjalistą w zawodzie, stąd wykonywanie pracy nauczyciela nie oznacza automatycznie bycia profesjonalistą. Podstawowym kryterium profesjonalizmu nauczyciela jest nieustanne poszukiwanie, rozwój, przekraczanie schematów, autentyczne zainteresowanie drugim człowiekiem, dostrzeganie i wydobywanie z każdego ucznia jego zdolności, talentów, możliwości. Profesjonalny nauczyciel to ktoś, dla kogo uczeń, a nie on sam, jest najważniejszy, kto potrafi zrezygnować z własnej wygody, aby pomóc uczniowi.

ZAŁOŻENIA PROJEKTU BADAWCZEGO

Badania zostały przeprowadzone w paradygmacie interpretatywnym (Łuszczuk, 2008), ujmującym rzeczywistość społeczną „jako intersubiektywny wytwór ludzkiej świadomości, któremu ludzie uwikłani w sieci podzielanych znaczeń

tworzą tę rzeczywistość i nadają jej sens” (Plewka, 2011, s. 64). Takie podejście umożliwia wyjaśnienie tego, co specyficzne, indywidualne, a także zgromadzenie wielu danych pochodzących z podmiotowych i subiektywnych źródeł. Powstaje w ten sposób wiedza oparta na danych generowanych w trakcie badań, potrzebna do opisu i wyjaśnienia postawionych problemów. Metodą pozyskiwania danych był wywiad narracyjny (Dróźka, 2014), charakterystyczny dla badań biograficznych (Piorunek, 2009; Łukasik, 2013), podczas którego badani nauczyciele wyjaśniali, w jaki sposób pojmują sukces zawodowy i profesjonalizm, podając własne określenia i przykłady usytuowane w kontekście swojej pracy; analizowali też czynniki determinujące sukcesy w pracy nauczyciela i stawanie się profesjonalistą.

Grupę badawczą dobrano celowo. W badaniu wzięło udział 32 nauczycieli z 2 typów szkół: 19 nauczycieli szkół podstawowych i 13 nauczycieli szkół ponadpodstawowych w Lublinie i Świdniku, co umożliwiło poznanie subiektywnych doświadczeń badanych pracujących z uczniami w różnym wieku. Kolejnym kryterium doboru był długi staż pracy ze względu na szansę poznania perspektywy nauczycieli z bogatym doświadczeniem zawodowym. Wszyscy badani nauczyciele pracowali w szkole od ponad 20 lat. Badania przeprowadzono w sierpniu i wrześniu 2018 r. Miejsce wywiadu wybierali nauczyciele.

Oba kryteria, uwzględniające kontekst pracy oraz indywidualne doświadczenia, pozwalają na wydobycie z wypowiedzi, w ramach których opisywane są kategorie sukcesu i profesjonalizmu w zawodzie nauczyciela, syntezę treści dotyczących omawianej problematyki. Zagadnienia, które występowały w wywiadach, odnosiły się do: znaczenia sukcesu zawodowego i profesjonalizmu oraz skojarzeń związanych z tymi pojęciami; zdarzeń i sytuacji, w których przejawiają się sukcesy nauczyciela i jego profesjonalizm; czynników, które ułatwiają i utrudniają osiągnięcie sukcesu i stawanie się profesjonalistą.

DOŚWIADCZANIE SUKCESU I POCZUCIE PROFESJONALIZMU NAUCZYCIELI

Badani nauczyciele stwierdzili, że sukcesem zawodowym jest spełnienie w zawodzie, zadowolenie, poczucie, że ich praca jest potrzebna, że robią to, co do nich należy, i widzą efekty swojej pracy. Najbardziej charakterystyczne wypowiedzi nauczycieli dotyczące definiowania i skojarzeń odnoszących się do sukcesów zawodowych zamieszczono w tabeli 1.

Zdaniem nauczycieli sukces jest związany z subiektywnym odczuwaniem, a nie z opinią innych. Dla badanych nauczycieli sukcesem było też to, że uczniowie pamiętają o nich po latach. Swoją sukces zawodowy wiążą z sukcesem uczniów, który wyraża się zarówno w ponadprzeciętnych osiągnięciach uczniów, jak i w zauważalnych postępach w nauce.

Respondenci mówili też o tym, w jaki sposób przejawia się sukces w zawodzie nauczyciela. W tabeli 2 uwzględniono najczęściej powtarzające się i najciekawsze wypowiedzi.

Tabela 1. Pojęcie sukcesu zawodowego według badanych nauczycieli

W jaki sposób nauczyciele postrzegają sukces w zawodzie nauczyciela?	Wypowiedzi nauczycieli
	Sukces zawodowy to lubić swoją pracę, mieć satysfakcję
	Spełnienie w zawodzie, osiągnięcie czegoś, co daje satysfakcję wewnętrzną, ale nie według czyjejś opinii
	Wzajemne zaufanie nauczycieli, uczniów i rodziców, dobra współpraca z rodzicami
	Sukces zawodowy kojarzy mi się z sukcesem ucznia i to można rozumieć szeroko, czyli z jednej strony to, co najbardziej ewidentne: sukcesy w konkursach, olimpiadach, wysokie lokaty, ale z drugiej strony ten sukces na miarę ucznia, czyli jeżeli np. uczeń, który ma trudności z przedmiotem i małymi kroczkami pogłębia swoją wiedzę, rosną jego umiejętności – to jest to sukces i myślę, że on ma jakiś taki inny smak i inny wymiar
	Spełnienie, zadowolenie, poczucie, że moja praca jest potrzebna i ja mam poczucie, że zrobiłam to, co do mnie należało i to przyniosło efekt
	Sukcesem jest to, że moi uczniowie, absolwenci radzą sobie po ukończeniu szkoły i to, że mnie pamiętają

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 2. Przejawy sukcesu w zawodzie nauczyciela

W jaki sposób przejawia się osiągnięcie sukcesu zawodowego?	Wypowiedzi nauczycieli
Związany z nauczaniem	Wyniki w nauce, dobre rezultaty na egzaminach zewnętrznych, olimpiadach, konkursach, zainteresowanie przedmiotem
	Uczniowie chętnie przychodzą na lekcje, czyli że lekcja im się podoba i mówią mi o tym
	Kiedy uczniowie pomagają mi w tym, żebym była coraz lepsza, żebym te lekcje urozmaicała, żebym to ja dzięki nim osiągała sukces, np. układała zadania egzaminacyjne na egzaminy zewnętrzne – to wtedy jest sukces mój i moich uczniów
Związany ze sprawami wychowawczymi	Uczeń przychodzi z problemami i różnymi sprawami, ma zaufanie
	Jeśli moi uczniowie po prostu lubią szkołę, odnajdują się w niej
	Dobre relacje z uczniami i absolwentami, wzajemne zaufanie
	Zmiana zachowania ucznia na lepsze

Źródło: opracowanie własne.

Wypowiedzi badanych nauczycieli świadczą o tym, że dostrzegają sukcesy w sferze nauczania oraz w sferze oddziaływań wychowawczych. Sukcesy w nauczaniu dotyczą nie tylko wyników w nauce czy osiągnięć na egzaminach zewnętrznych, lecz także zainteresowania uczniów przedmiotem, zaangażowania w urozmaicenie lekcji i wspomaganie nauczyciela.

Nauczyciele wspomnieli też o czynnikach ułatwiających i utrudniających osiągnięcie sukcesu w ich zawodzie. Wypowiedzi na ten temat znajdują się w tabeli 3.

Tabela 3. Czynniki sukcesu zawodowego nauczyciela

CZYNNIKI ULATWIAJĄCE SUKCES ZAWODOWY	Wypowiedzi nauczycieli
Związane z osobistymi kompetencjami i postępowaniem nauczyciela	Umie wzbudzić zaufanie, być autorytetem, co oznacza bycie autentycznym, zainteresowanie uczniem
	Własna motywacja, ambicje
	Cechy osobowościowe nauczyciela, otwartość, umiejętność nawiązywania kontaktów, zaangażowanie w pracę
	Uczniowie ściemę zaraz wyczują, więc być autentycznym, sprawiedliwym, konsekwentnym i uczciwym, mieć jasne zasady
	Przygotowanie merytoryczne, znajomość różnych metod pracy, doświadczenie, samokrytycyzm, dystans do siebie, pokora, chęć ciągłego uczenia się
Związane z uwarunkowaniami zewnętrznymi	Dobra organizacja pracy w szkole
	Docenienie nauczyciela, dostrzeganie przez zwierzchników, którzy widzą sukcesy nauczyciela i go motywują finansowo, ale nie tylko – np. chwałą, wyróżniają, cenią jako pracownika
	Brak problemów ze sprzętem, dostęp do internetu, xero itp., dobre wyposażenie pracowni, odpowiedni sprzęt do przygotowania i prowadzenia lekcji
	Dobra atmosfera w pracy
	Pozytywne nastawienie rodziców do nauczyciela
CZYNNIKI UTRUDNIAJĄCE SUKCES ZAWODOWY	Wypowiedzi nauczycieli
Związane z osobistymi kompetencjami i postępowaniem nauczyciela	Kiedy nauczyciel jest zamknięty, uważa siebie za „gwiazdę”, kogoś wyjątkowego, kto wszystko wie najlepiej, tworzenie sztywnej hierarchii: ja – mistrz i inni, zamknięcie się na uczniów
	Zakłamanie, brak konsekwencji, niesprawiedliwość, faworyzowanie, mściwość
	Zrzucanie odpowiedzialności na innych

Tabela 3. cd.

Związane z uwarunkowaniami zewnętrznymi	Zła organizacja pracy, niejasne zasady, niesprawiedliwość w traktowaniu nauczycieli przez przełożonych
	Brak podstawowego sprzętu (np. xero) lub utrudniony dostęp, złe wyposażenie
	Nieprzyjazna atmosfera w pracy, brak życzliwości, nadmierna rywalizacja
	Negatywne nastawienie społeczeństwa do nauczycieli

Źródło: opracowanie własne.

Według badanych sukces w zawodzie nauczyciela zależy od czynników związanych z indywidualnymi kompetencjami i postępowaniem nauczyciela, ale też od jego przygotowania zawodowego, doświadczenia, zaangażowania w pracę i chęci ciągłego uczenia się oraz od cech, które świadczą o jego rozwoju osobowym: otwartości, kompetencji interpersonalnych, umiejętności wzbudzania zaufania i bycia autorytetem, samokrytycyzmu, dystansu do siebie i pokory. Według badanych nauczycieli osiągnięcie sukcesu ułatwiają takie warunki pracy, jak: dobra organizacja pracy w szkole i przyjazna atmosfera, właściwe traktowanie przez zwierzchników, dobre wyposażenie szkoły i pozytywne nastawienie rodziców. Wśród powodów utrudniających osiągnięcie sukcesu zawodowego nauczyciele wymienili czynniki odwrotne oraz zrzucanie odpowiedzialności za brak osiągnięć na innych i negatywne opinie o nauczycielach.

Kolejnym badanym zagadnieniem był profesjonalizm w zawodzie nauczyciela. W tabeli 4 zamieszczono wypowiedzi nauczycieli dotyczące ich rozumienia pojęcia profesjonalizmu oraz powiązanych z nim skojarzeń.

Tabela 4. Profesjonalizm w zawodzie nauczyciela

Czym jest profesjonalizm i jakie ma własności?	Wypowiedzi nauczycieli
	Wysoka jakość pracy, przestrzeganie zasad, norm, starania o to, żeby utrzymywać jakiś poziom, brak bylejakości, odpowiedzialność, systematyczność
	Profesjonalizm nauczyciela kojarzy mi się z trzema aspektami: po pierwsze, dobre przygotowanie merytoryczne, że po prostu zna się na rzeczy, zna materiał, wie o czym mówi, druga rzecz to potrafi tę wiedzę przekazać, ma konkretne predyspozycje i umiejętności, umie wytłumaczyć, zainteresować, i trzecia rzecz – umie dostrzec w drugim człowieku jakiś potencjał, czyli jest tym, który popycha do góry, a nie do dołu
	Wykształcenie, wiedza, ale tylko wtedy, jak ktoś dąży do rozwoju, nie stoi w miejscu, nie chodzi o dokumenty, ale o ciągłe starania, wyciąganie wniosków
	Umiejętność poradzenia sobie w każdej sytuacji (np. tylko z kredą i tablicą), umiejętność osiągnięcia celów bez względu na warunki i okoliczności
	Umiejętność znalezienia czegoś dobrego w każdym uczniu

Źródło: opracowanie własne.

Według badanych nauczycieli profesjonalizm łączy się z wykształceniem i przygotowaniem zawodowym, ale tylko wtedy, kiedy nauczyciel ciągle się rozwija, stara się utrzymać wysoką jakość pracy, dostrzega dobro uczniów, umie sobie poradzić i osiągać cele nawet w trudnych okolicznościach.

Wypowiedzi nauczycieli dotyczyły też przejawów profesjonalizmu w ich zawodzie. W tabeli 5 przedstawiono dane na ten temat.

Tabela 5. Przejawy profesjonalizmu w zawodzie nauczyciela

W jaki sposób przejawia się profesjonalizm w zawodzie nauczyciela?	Wypowiedzi nauczycieli
	Najłatwiej poznać to w sytuacjach konfliktowych – w jaki sposób nauczyciel się zachowuje, rozwiązuje konflikty z młodzieżą – czy ulega emocjom, czy ocenia emocjonalnie, czy wyciąga konsekwencje na bazie emocji, czy potrafi się zdystansować, opanować w różnych sytuacjach i użyć adekwatnych i skutecznych narzędzi, czy jest skuteczny w rozwiązywaniu sytuacji konfliktowych, czy się umie przyznać do błędu. Profesjonalista woli przyznać się do błędu, niż popełnić błąd. Ja też po tym poznaję profesjonalistę, że ktoś mówi np. nie wiem tego, ale poszukam, skonsultuję, zapytam, nie boi się o tym powiedzieć – to właśnie jest profesjonalizm
	Dla mnie to ocenianie kształtujące, czyli uczeń wie, dokąd zmierza, wie, w jaki sposób, czyli są kryteria sukcesu, otrzymuje informację zwrotną, czyli wie, gdzie są te słabe i mocne strony, ale też jakieś kierunki rozwoju
	Dobrze, żeby nauczyciel był dla ucznia mistrzem, mentorem, jeśli uczeń tak postrzega swojego nauczyciela, to jest to przejaw profesjonalizmu
	Kiedy nauczyciel jest autorytetem dla innych nauczycieli i dla uczniów, inspiruje innych, kiedy go podziwiają i naśladową

Źródło: opracowanie własne.

Profesjonalizm nauczyciela przejawia się zarówno w sytuacjach trudnych (kiedy umie sobie poradzić), jak i w codziennych sytuacjach szkolnych, odpowiednim podejściu do ucznia, poszukiwaniu rozwiązań oraz umiejętności przyznania się do błędu. Profesjonalista jest dla innych autorytetem, mistrzem, mentorem, inspiruje innych do działań i motywuje do rozwoju.

Badani nauczyciele wskazali również czynniki kształtujące profesjonalizm nauczyciela. Wypowiedzi dotyczące tego zagadnienia znajdują się w tabeli 6.

Nauczyciele stwierdzili, że profesjonalizm zależy przede wszystkim od nieustannego doskonalenia, pracowitości, odpowiedzialności, wymagania przede wszystkim od siebie, a także od doświadczenia i umiejętności wyciągania wniosków oraz utrzymywania krytycznego dystansu wobec siebie.

Według badanych można zaobserwować przejawy braku profesjonalizmu nauczycieli. Tabela 7 zawiera wypowiedzi nauczycieli na ten temat.

Tabela 6. Czynniki kształtujące profesjonalizm nauczyciela

Od czego zależy profesjonalizm nauczyciela? Jakie czynniki kształtują profesjonalizm nauczyciela?	Wypowiedzi nauczycieli
	Trzeba być pracowitym i lubić to, co się robi, być odpowiedzialnym, mieć poczucie, że to, co się robi, czego się podejmujemy, trzeba wykonywać dobrze i wtedy, jeśli dąży się do tego, to się osiąga profesjonalizm
	Wykształcenie i kształcenie, podnoszenie kwalifikacji, ale też doświadczenie i dystans do siebie
	Ciągłe uczenie się, poszukiwanie nowych metod
	Doświadczenie i umiejętność wyciągania wniosków

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 7. Przejawy braku profesjonalizmu nauczyciela

W jaki sposób przejawia się brak profesjonalizmu nauczyciela?	Wypowiedzi nauczycieli
	Jeśli się zatrzymał na pewnym etapie albo jest przekonany, że robi wszystko najlepiej, nie uczy się, nie rozwija, nie słucha innych, nie wyciąga wniosków
	Nauczyciel, który nie jest profesjonalistą, nie jest szanowany, nikt nie liczy się z jego zdaniem, ani dyrekcja, ani uczniowie, po prostu jest zatrudniony, ale nie idzie się na jego lekcje z zainteresowaniem, jego lekcje są nudne, dyrekcja traktuje takiego nauczyciela trochę jak piąte koło u wozu, daje jakieś dodatkowe śmieszne przydziały typu pilnowanie uczniów w szatni; a raczej jak się kogoś ceni, to daje mu się jakieś wyzwanie, jakieś zadania bardziej odpowiedzialne
	Brak cierpliwości, nerwowość
	Jeśli nauczyciel jest rutyniarzem, jeśli jest osobą, która stawia siebie w centrum, to zrobi wszystko, żeby mieć karierę, tylko że uczniowie wtedy niewiele zyskają, jeśli są tylko po to, żeby dodać mu splendoru, jeśli oni są tłem – a on jest gwiazdą

Źródło: opracowanie własne.

Respondenci zauważyli, że w ich zawodzie można zaobserwować przejawy braku profesjonalizmu, nawet u nauczycieli z dużym stażem pracy. Świadczy o tym zwłaszcza stereotypowe czy schematyczne postępowanie, zastój w rozwijaniu wiedzy i umiejętności, brak otwartości na innych, stawianie siebie w centrum uwagi.

WNIOSKI

Przeprowadzone badania umożliwiły poznanie sposobu postrzegania przez nauczycieli sukcesu zawodowego i profesjonalizmu, ich przejawów i uwarunkowań. Wypowiedzi badanych nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych, ich spostrzeżenia i uwagi miały podobną treść, nie można więc wskazać

istotnych rozbieżności dotyczących perspektywy nauczycieli obu etapów edukacyjnych. Jedyną zauważalną różnicą było podkreślenie roli rodziców na etapie szkoły podstawowej. Według nauczycieli tego typu szkoły rodzice mogą w znaczący sposób wspomagać lub utrudniać proces nauczania i wychowania realizowany przez nauczyciela, ułatwiając lub przeszkadzając w osiągnięciu sukcesu przez ucznia i nauczyciela.

Według badanych nauczycieli sukces zawodowy to poczucie spełnienia, bycia potrzebnym, satysfakcja, widoczne efekty pracy z uczniami. Sukces zawodowy nauczyciela to sukces ucznia – zarówno tego zdolnego, który ma osiągnięcia w konkursach, olimpiadach, egzaminach zewnętrznych, jak i tego, który wykazuje nawet niewielkie postępy. Są to więc sukcesy związane z wynikami nauczania, lecz także z oddziaływaniem pedagogicznym nauczycieli, które przejawia się w tym, że uczniowie lubią przychodzić na lekcje, są zainteresowani przedmiotem, zaangażowani w lekcję, mają zaufanie do nauczyciela, przychodzą do niego ze swoimi problemami, dostrzegalne są pozytywne zmiany w zachowaniach uczniów, dobre relacje.

Nauczyciele są oceniani według wyników ilościowych, czyli osiągnięć uczniów najzdolniejszych. W ten sposób pomija się sukcesy nauczycieli w nauczaniu uczniów słabszych oraz oddziaływania wychowawcze. Dobrym rozwiązaniem byłoby utworzenie narzędzi oceny jakościowej pracy nauczycieli, które umożliwiłyby poznanie zachowań nauczyciela, stopień wywierania wpływu na uczniów oraz jakość rezultatów wychowawczych. Wtedy mogliby być docenieni również ci nauczyciele, którzy osiągają nawet niewielkie sukcesy w nauczaniu. Pozwoliłoby to również na poznanie zakresu oddziaływań wychowawczych i ich konsekwencji. Dla nauczycieli może to być istotna wiedza, która pomaga w uświadomieniu sobie, jak ogromny wpływ wywierają na uczniów poprzez swoje zachowania, co umożliwia zaprojektowanie na nowo procesu nauczania i wychowania.

Wśród czynników, które ułatwiają osiągnięcie sukcesu zawodowego, związanych z kompetencjami, osobowością i sposobem pracy, nauczyciele wymienili: umiejętność wzbudzenia zaufania, bycie autentycznym, sprawiedliwym, konsekwentnym i uczciwym, przestrzeganie jasnych zasad, przygotowanie merytoryczne, umiejętność stosowania różnych metod pracy, ale też dystans do siebie, pokorę, otwartość, chęć ciągłego uczenia się. Zdaniem badanych nauczycieli ważne są jeszcze czynniki zewnętrzne, związane z organizacją pracy w szkole, docenianiem przez przełożonych, dobrym wyposażeniem pracowni, dostępem do sprzętu ułatwiającego prowadzenie lekcji oraz dobrą atmosferą w gronie pedagogicznym i pozytywnym nastawieniem rodziców do nauczyciela. Analogicznie mówili o czynnikach utrudniających osiąganie sukcesów zawodowych związanych z osobistymi kompetencjami i postępowaniem nauczyciela, wśród których znalazły się: brak otwartości, zamknięcie się na uczniów; przekonanie, że wszystko się wie najlepiej; hipokryzja, niekonsekwencja, niesprawiedliwość, mściwość;

zrzucanie odpowiedzialności na innych. Według badanych nauczycieli uwarunkowania zewnętrzne niesprzyjające sukcesom zawodowym to: zła organizacja pracy, brak jasnych zasad, niesprawiedliwe traktowanie przez zwierzchników, złe wyposażenie pracowni, utrudniony dostęp do xero, internetu itp., nieprzyjazna atmosfera w pracy, brak życzliwości, nadmierna rywalizacja, negatywne nastawienie społeczeństwa do nauczycieli.

Sukcesom zawodowym sprzyja nieustanna praca nauczyciela nad sobą, nad rozwojem osobistym i zawodowym, byciem autentycznym i otwartym wobec ludzi, co zależy przede wszystkim od samego nauczyciela. Czynniki zewnętrzne ułatwiające osiągnięcie sukcesu w niewielkim stopniu zależą od samych nauczycieli, są bowiem związane głównie z dobrą organizacją pracy i przyjazną atmosferą, jasnymi zasadami i sprawiedliwym traktowaniem, wyposażeniem pracowni, a to zależy od dyrektora szkoły. Dla nauczycieli istotna jest też poprawa ich wizerunku w mediach, dostrzeganie ich zaangażowania i ciężkiej pracy.

W ujęciu badanych nauczycieli profesjonalizm oznacza wysoką jakość pracy, odpowiedzialność, dobre przygotowanie merytoryczne, umiejętność nauczania, radzenia sobie w każdej sytuacji i znalezienia czegoś dobrego w każdym uczniu, a także inspirowania, bycia mentorem i autorytetem dla ucznia. Nauczyciele uważają, że profesjonalizm przejawia się szczególnie w sytuacjach konfliktowych, które pokazują, jak nauczyciel się zachowuje i w jaki sposób rozwiązuje problemy. Brak profesjonalizmu występuje, jeśli nauczyciel zatrzymał się na pewnym etapie albo jest przekonany, że wszystko robi najlepiej i jest najważniejszy, kiedy popada w rutynę, schematyzm, nie uczy się, nie rozwija, jest zamknięty na ludzi. Profesjonalizm zależy od pracowitości nauczyciela, od tego, czy lubi to, co robi, od nieustannego dążenia do tego, żeby być profesjonalistą i wykonywać jak najlepiej swoją pracę, a także od ciągłego kształcenia, poszukiwania nowych metod, od doświadczenia, dystansu do siebie, umiejętności wyciągania wniosków.

Sukces zawodowy zależy zarówno od kompetencji i postępowania nauczyciela, jak i od czynników zewnętrznych, na które nauczyciel ma niewielki wpływ. Profesjonalizm zależy przede wszystkim od samego nauczyciela – jest procesem długotrwałym, dynamicznym, wiąże się z nieustannym rozwijaniem wiedzy, doskonaleniem umiejętności oraz swojej osobowości. Ważne jest to, jakim człowiekiem jest nauczyciel, w jaki sposób postrzega i interpretuje świat, jak postępuje wobec innych, jakimi wartościami się kieruje, jakie ma pasje i zainteresowania, w jakim stopniu jest zaangażowany w pracę i tworzenie budujących relacji.

BIBLIOGRAFIA

- Bartkowiak, G. (2009). *Człowiek w pracy. Od stresu do sukcesu w organizacji*. Warszawa: PWE.
- Drożka, W. (2014). Badania biograficzne w pedeutologii. Stan i kierunki ewolucji. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 2(19), 211–234. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/PBE.2014.030>.

- Jakimiuk, B. (2016). Tworzenie relacji interpersonalnych jako postawa i fundament profesjonalizmu nauczycieli. W: J.M. Łukasik, N.G. Pikula, K. Jagielska (red.), *Rozwój nauczyciela od wczesnej dorosłości do późnej starości* (s. 49–64). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Jakimiuk, B. (2017). *Relacje zawodowe i osiągnięcia osobiste jako czynniki satysfakcji z pracy nauczycieli a ich indywidualne doświadczenia*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Jazukiewicz, I. (2017). Wymiary profesjonalizmu współczesnego nauczyciela. *Problemy Profesjologii*, (2), 57–68.
- Kaniowski, A.M. (2010). Etyka i pedagogika. Etyczne aspekty pracy nauczyciela: Wyzwania dla profesjonalizmu nauczycielskiego. W: J.M. Michalak (red.), *Etyka i profesjonalizm w zawodzie nauczyciela* (s. 13–48). Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Kupczyk, T. (2006). Pojęcie i czynniki sukcesu zawodowego kadry kierowniczej – przegląd poglądów. W: T. Kupczyk (red.), *Uwarunkowania sukcesów zawodowych kadry kierowniczej* (s. 9–28). Wrocław: Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej.
- Kwiatkowska, H. (2008). *Pedeutologia*. Warszawa: WaiP.
- Lebuda, I. (2014). *Kształtowanie poczucia sukcesu nauczycieli*. Kraków: Nomos.
- Łukasik, J.M. (2013). *Doświadczenie życia codziennego. Narracje nauczycielek na przełomie życia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Łuszczuk, W. (2008). Normatywny i interpretacyjny paradygmat w badaniach pedagogicznych. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Seria: Pedagogika*, (3), 13–26.
- Markowski, K. (2003). Podmiotowe uwarunkowania skutecznego zarządzania. W: E. Bojar (red.), *Menedżer XXI wieku. Ile wiedzy, ile umiejętności?* (s. 17–26). Lublin: Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej.
- Michalak, J.M. (2007). *Uwarunkowania sukcesów zawodowych nauczycieli. Studium przypadków*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Piorunek, M. (2009). *Bieg życia zawodowego człowieka. Kontekst transformacji kulturowych*. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Plewka, C. (2011). Znaczenia i dylematy nauczycielskiej profesji i nauczycielskiego profesjonalizmu. *Edukacja Humanistyczna*, 1(24), 61–68.
- Ratajek, Z. (2005). Nauczyciel akademicki – jego osobowe cechy i profesjonalne mistrzostwo. W: E. Sałata (red.), *Psychologiczno-pedagogiczne kształcenie nauczycieli* (s. 32–42). Radom–Warszawa: ITE PiB.
- Sobol, E. (2005). *Słownik języka polskiego PWN*. Warszawa: PWN.
- Wiatrowski, Z. (2000). *Podstawy pedagogiki pracy*. Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Bydgoszczy.
- Witkowski, L. (2018). *Humanistyka stosowana. Wirtuozeria, pasje, inicjacje. Profesje społeczne versus ekologia kultury*. Kraków: Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej.
- Żechowska, B. (1978). *Sukces zawodowy nauczyciela i jego uwarunkowania*. Słupsk: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

SUMMARY

The article presents issues related to the teachers' successful career and professionalism. The text includes an analysis of theoretical issues underlying the empirical qualitative research. The assumptions of the research project have been described in the article, alongside with presentation and analysis of the results concerning the notion and manifestation of successful career and professionalism as experienced by the research group of teachers, taking into account also individual and external factors facilitating or impeding teachers' professionalism and successful career.

Keywords: professional success; professionalism; teachers; quality of work